

ES PAGRINDINIŲ TEISIŲ CHARTIJA

Lietuvoje

// [N]acionalinės institucijos (teisminės institucijos, teisėsaugos organai ir valdymo institucijos) yra pagrindiniai veikėjai, praktiškai įgyvendinantys Chartijoje įtvirtintas teises ir laisves.“

Europos Parlamentas (2015 m.),
Rezoliucija dėl pagrindinių teisių padėties
Europos Sąjungoje (2013–2014 m.)
2014/2254(INI)), Strasbūras, 2015 m.
rugsėjo 8 d., P konstatuojamoji dalis.

Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija – tai ES žmogaus teisių bilis. Ją sudaro 50 straipsnių, kuriuose nustatytos esminės teisės ir principai, ir keturi papildomi straipsniai, kuriuose įtvirtintos bendrosios nuostatos. Valstybės narės privalo gerbti teises ir laikytis Chartijoje nustatytų principų visais atvejais, kai jos veikia vadovaudamosi privaloma ES teise. Jeigu Chartijos nuostatos yra pakankamai tikslios ir besąlyginės, jos gali turėti tiesioginį poveikį nacionaliniu lygmeniu, pvz., nacionaliniuose teismuose. Chartijos nuostatomis, kurios laikomos principais, teisme galima remtis tik jeigu jos įgyvendintos įstatymų leidžiamosios arba įstatymų vykdomosios valdžios priimtais aktais.

Valstybės narės yra aiškiai įpareigosos skatinti Chartijos taikymą. Šia šalies informacijos suvestine, kurioje pateikiami Chartijos taikymo pavyzdžiai ir atkreipiamas dėmesys į tai, kaip ji padeda kurti pridėtinę vertę, remiamos tokios pastangos.

ES chartija kaip prievolė: kada Lietuvos valdžios institucijos privalo ją taikyti?

- ★ Atsižvelgiant į tai, kad ES teisė iš esmės įgyvendinama nacionaliniu lygmeniu, nacionaliniai teisėjai, Seimo nariai, vyriausybės pareigūnai ir praktikuojantys teisininkai yra pagrindiniai „Chartijos atstovai“, kuriais pasikliauja ES sistema.
- ★ ES pagrindinių teisių chartija visų pirma skirta pačiai ES. ES valstybės narės privalo jos laikytis „tais atvejais, kai šios įgyvendina Sąjungos teisę“ (Chartijos 51 straipsnis). Tačiau ES teisė tiesiogiai ar netiesiogiai daro įtaką didžiąjai daliai nacionalinės teisės ir politikos formavimui. Tais atvejais, kai teisės akto projektas, teismo byla arba faktinė padėtis patenka į privalomos ES teisės taikymo sritį, ES chartija taikoma ir nacionalinės valdžios institucijos ją gali naudoti bei remtis jos nuostatomis.
- ★ Ne visada lengva nubrėžti Chartijos taikymo srities ribas. Klausimas, ar Chartija taikoma, yra esminis tinkamai aiškinant ES teisę. FRA vadove *Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos taikymas nacionalinėje teisėje ir formuojant nacionalinę politiką* šiuo klausimu pateikiama keletas rekomendacijų.

Kaip Chartija taikoma Lietuvoje?

Visos ES valstybės narės taiko ES chartiją, tačiau ne visada tai daro visa jos apimtimi. Nuoroda į Chartiją kartais pateikiama būsimuose teisės aktuose arba per diskusijas parlamentuose. Nacionalinės valdžios institucijos ir teismai savo sprendimuose ir nutartyse kartais taip pat pateikia nuorodą į Chartiją. Pavyzdžiai Lietuvoje:

★ **Nacionaliniai teismai: teisė į gerą administravimą (41 straipsnis) ir teisė į veiksmingą teisinę gynybą ir teisingą bylos nagrinėjimą (47 straipsnis)**

Vyriausiasis administracinis teismas (**byla A858-47/2014**) panaikino Užsienio reikalų ministerijos sprendimą. Teismas nepritarė ministerijos nuomonei, kurios ji laikėsi pagal jai suteiktą diskreciją priimdama sprendimą įšaldyti pinigus. Jis pažymėjo, kad 41 straipsnyje nustatyta teisė į gerą administravimą, o viena iš tokios teisės sudedamųjų dalių yra administracinės institucijos pareiga nurodyti savo sprendimų motyvus. Kompetentinga nacionalinė valdžios institucija nesinaudoja absoliučia diskrecija ir savo įgaliojimus privalo vykdyti taip, kad gerbtų Chartijos 47 straipsnyje nustatytas teises.

★ **Nacionaliniai teismai: teisė į gerą administravimą (41 straipsnis)**

Kitoje 2014 m. nagrinėtoje byloje (**byla A822-1265/2014**) Vyriausiasis administracinis teismas nurodė, kad Chartijos 41 straipsniu „išreiškia[mos] bendro pobūdžio teisin[ė]s vertyb[ės]“, kurios gali būti naudojamos kaip papildomas nacionalinės teisės aiškinimo šaltinis.

★ **Nacionalinės teisės aktai: nekaltumo prezumpcija ir teisė į gynybą (48 straipsnis)**

2015 m. Lietuvos prezidentės pateiktame įstatymo projekte, be kita ko, nustatyta, kad užsieniečio prašymas išduoti leidimą gyventi nenagrinėjamas, jeigu atitinkama institucija gavo informacijos, kad užsienietis įtariamas nusikaltimo padarymu užsienyje. Teisingumo ministerijos Europos teisės departamentas priėmė nuomonę, kurioje nurodė, kad tokia nuostata gali prieštarauti nekaltumo prezumpcijai (48 straipsnis). Galutiniame įstatyme kritikuotos nuostatos nebeliko.

Lietuvos Respublikos Konstitucija

Lietuvos Respublikos Konstitucija

- ★ Konstitucija buvo priimta 1992 m.
- ★ Ją sudaro 14 skyrių ir 154 straipsniai.
- ★ Žmogaus teisėms skirtą skyrių (II skyrius *Žmogus ir valstybė*) sudaro 20 straipsnių; kituose Konstitucijos skyriuose, kuriuose taip pat numatytos socialinės ir ekonominės teisės, įtvirtintos papildomos teisės.

Konstitucija, ES chartija ir EŽTK

- ★ Konstitucijos tekste nėra aiškios nuorodos nei į ES pagrindinių teisių chartiją, nei į **Europos žmogaus teisių konvenciją**.

Chartijos pridėtinė vertė

Chartija yra teisiškai privalomas dokumentas. Jame nustatytos pilietinės ir politinės teisės, taip pat ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės. Be to, jos pagrindą sudaro tvirta ES teisė, kuri dažnai turi tiesioginį poveikį ir kuriai iš esmės ir kitaip nei tarptautinei teisei turi būti teikiama viršenybė nacionalinės teisės atžvilgiu. Tačiau įvairiomis aplinkybėmis gali būti neįmanoma tiesiogiai remtis Chartija, pvz., dėl to, kad atitinkama Chartijos nuostata yra principas, o ne teisė, ir ši nuostata nebuvo įgyvendinta įstatymų leidžiamosios arba įstatymų vykdomosios valdžios aktu; arba ji nėra tiesiogiai taikoma dėl kitų priežasčių; arba ji apskritai netaikoma, nes nagrinėjama byla nepatenka į ES teisės taikymo sritį. Bet kuriuo atveju Chartija padeda užtikrinti didesnį teisių matomumą. Joje aiškiai įvardijamos teisės ir principai, kurie dažnai nėra aiškiai nustatyti kituose tarptautiniuose žmogaus teises reglamentuojančiuose dokumentuose, pvz., EŽTK (kaip parodyta 1 paveiksle). Kitaip nei Europos Tarybos priimtoje Europos socialinėje chartijoje, ES chartijoje nenumatyta galimybė vadovautis tik pasirinktomis nuostatomis; valstybės narės yra saistomos visų jos nuostatų.

- EŽTK nėra lygiavertės nuostatos
- Nuostatos išsamesnės nei EŽTK
- EŽTK lygiavertė apsauga
- Nuostatos susijusios tik su ES

Pastaba. Paveikslas pagrįstas Chartijos paaikškinimais ir abiejų dokumentų tekstų palyginimu siekiant parodyti, kaip Chartija padeda užtikrinti teisių matomumą (tam tikros teisės, kurios nėra aiškiai paminėtos EŽTK, aptariamos teismų praktikoje, kuri nespacialistui yra mažiau pastebima).

Šaltinis: FRA, 2018 m.

1 paveikslas. Kokios teisės aptariamose Chartijos ir EŽTK palyginimas

Chartijos straipsniai ir EŽTK tekstas: taikymo srities skirtumai ir lygiavertiškumas

1-5 straipsniai Orumas

- 1 Žmogaus orumas
- 2 Žmogaus teisė į gyvybę
- 3 Teisė į asmens neliečiamybę
- 4 Kankinimo ir nežmoniško ar žeminančio elgesio uždraudimas
- 5 Vergijos ir priverčiamojo darbo uždraudimas

6-19 straipsniai Laisvės

- 6 Teisė į laisvę ir saugumą
- 7 Teisė į privatų ir šeimos gyvenimą
- 8 Asmens duomenų apsauga
- 9 Laisvė tuoktis ir kurti šeimą
- 10 Minties, sąžinės ir religijos laisvė
- 11 Saviraiškos ir informacijos laisvė
- 12 Susirinkimų ir asociacijos laisvė
- 13 Menų ir mokslo laisvė
- 14 Teisė į mokslą
- 15 Laisvė pasirinkti profesiją ir teisė dirbti
- 16 Laisvė užsiimti verslu
- 17 Teisė į nuosavybę
- 18 Teisė į prieglobstį
- 19 Apsauga perkėlimo, išsiuntimo ar išdavimo atveju

20-26 straipsniai Lygybė

- 20 Lygybė prieš įstatymą
- 21 Diskriminacijos uždraudimas
- 22 Kultūrų, religijų ir kalbų įvairovė
- 23 Moterų ir vyrų lygybė
- 24 Vaiko teisės
- 25 Pagyvenusių žmonių teisės
- 26 Neįgaliųjų integravimas

27-38 straipsniai Solidarumas

- 27 Darbuotojų teisė į informaciją ir konsultacijas
- 28 Teisė į kolektyvines derybas ir kolektyvinių veiksmų teisė
- 29 Teisė naudotis įdarbinimo tarnybų paslaugomis
- 30 Apsauga nepagrįsto atleidimo iš darbo atveju
- 31 Tinkamos ir teisingos darbo sąlygos
- 32 Vaikų darbo uždraudimas ir jaunų žmonių apsauga darbe
- 33 Šeima ir profesinė veikla
- 34 Socialinė apsauga ir socialinė parama
- 35 Sveikatos priežiūra
- 36 Galimybė naudotis ekonominius interesus tenkinančiomis paslaugomis
- 37 Aplinkos apsauga
- 38 Vartotojų apsauga

39-46 straipsniai Piliečių teisės

- 39 Teisė balsuoti ir būti kandidatu EP rinkimuose
- 40 Teisė balsuoti ir būti kandidatu vietos savivaldos rinkimuose
- 41 Teisė į gerą administravimą
- 42 Teisė susipažinti su dokumentais
- 43 Europos ombudsmenas
- 44 Peticijos teisė (EP)
- 45 Judėjimo ir apsigyvenimo laisvė
- 46 Diplomatinė ir konsulinė apsauga

47-50 straipsniai Teisingumas

- 47 Teisė į veiksmingą teisinę gynybą ir teisingą bylos nagrinėjimą
- 48 Nekaltumo prezumpcija ir teisė į gynybą
- 49 Teisėtumo ir nusikalstamos veikos bei bausmės proporcingumo principai
- 50 *Ne bis in idem*

Atsižvelgiant į Chartijoje aiškiai aptartų teisių įvairiapusiškumą, ji gali būti naudinga didinant teisių žinomumą nacionaliniu lygmeniu. Be to, nacionaliniai teismai kartais naudoja Chartiją aiškindami arba toliau plėtodami nacionalinę teisę, net jei ji nepatenka į ES teisės taikymo sritį.

Lyginant Chartiją su ES valstybių narių konstitucijomis, paaiškėja, kad Chartijos tekstas tam tikrų teisių atžvilgiu dažnai yra aiškesnis. Pavyzdžiui, atrodo, kad Lietuvoje tam tikros Chartijos teisės ne iki galo atsispindi nacionalinėje konstitucinėje teisėje, pvz.,

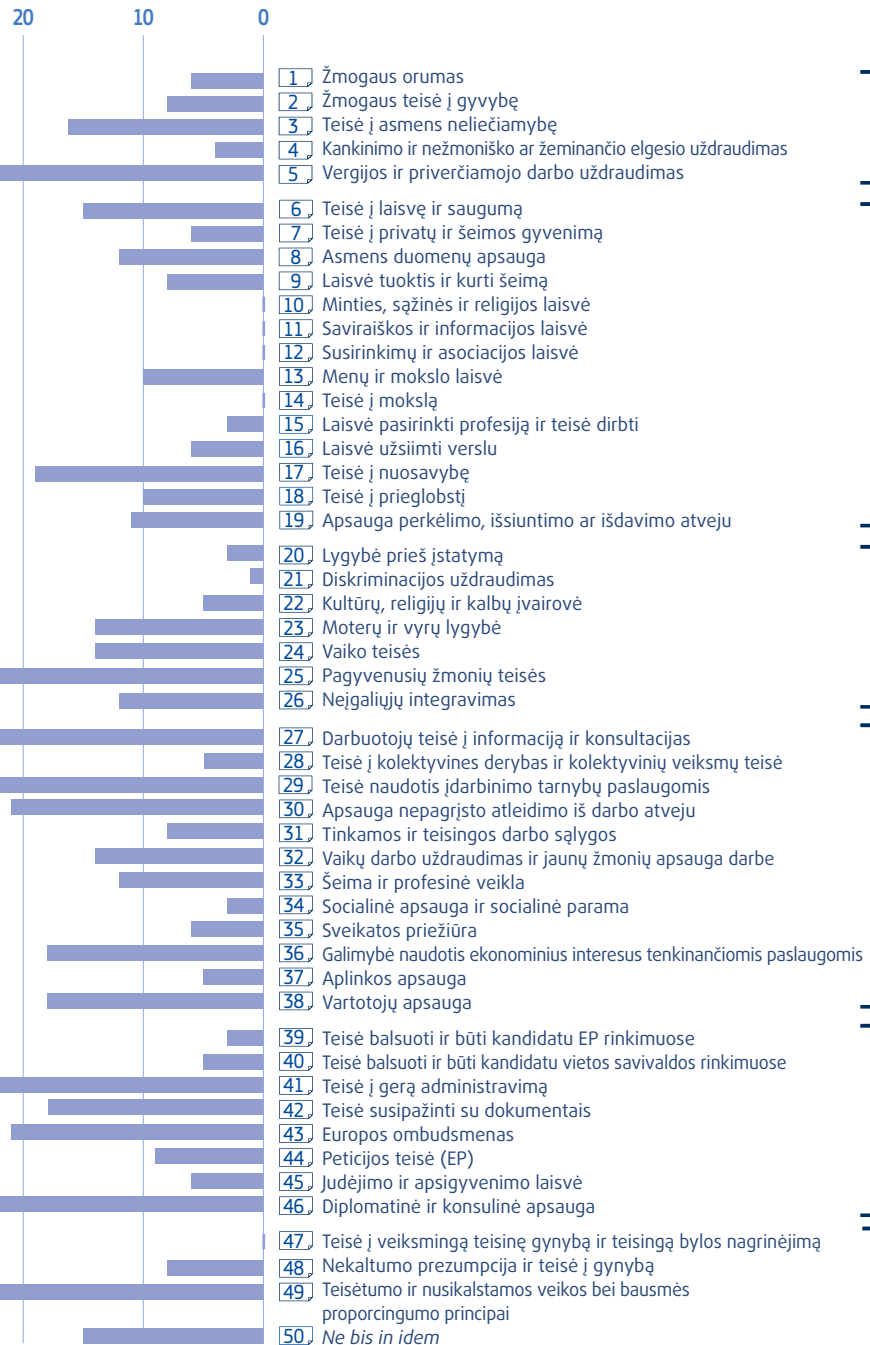
teisė naudotis įdarbinimo tarnybų paslaugomis (29 straipsnis), vaikų darbo uždraudimas ir jaunų žmonių apsauga darbe (32 straipsnis) ir teisė susipažinti su dokumentais (42 straipsnis). Tai, kad kai kurios teisės nenumatomos Konstitucijos tekste, jokia būdu nereiškia, kad jos nėra saugomos teisine tvarka. Vis dėlto dėl Konstitucijos tekste pateikiamų tiesioginių garantijų šios teisės yra labiau matomos, taigi ir tvirtčiau užtikrinamos. Šiuo atžvilgiu Chartija gali padėti užtikrinti mažiau žinomas teises.

2 paveikslas. Ar Chartija padeda užtikrinti teisių matomumą? Chartijos ir nacionalinių konstitucijų palyginimas

ES valstybių narių, kurių konstitucijų tekstuose nėra lygiaverčių ir aiškių nuostatų pagal kiekvieną Chartijos straipsnį, skaičius.

Pastaba. Paveikslas pagrįstas Chartijos ir ES valstybių narių (išskyrus Jungtinę Karalystę) rašytinių konstitucinių įstatymų tekstų palyginimu siekiant parodyti, kurios Chartijos nuostatos labiausiai gali padėti užtikrinti didesnę teisių matomumą. Laikytasi pozicijos, kad konkrečios ES teisės (1 paveiksle esančios Chartijos nuostatos pažymėtos šviesiai geltona spalva) atsispindėjo nacionalinėse konstitucijose, jeigu buvo įmanoma atpažinti panašią nuostatą (pvz., konstitucinė nuostata, susijusi su nacionaliniu ombudsmenu).

Šaltinis: FRA, 2018 m.

1-5
straipsniai
Orumas

6-19
straipsniai
Laisvės

20-26
straipsniai
Lygybė

27-38
straipsniai
Solidarumas

39-46
straipsniai
Piliečių teisės

47-50
straipsniai
Teisingumas

ES pagrindinių teisių chartija gyvuoja dar *visai neilgai*

- ★ Chartijos projektas parengtas Europos Konvente. Konvente dalyvavo 15 tuometinių 15 ES valstybių narių atstovai, 46 parlamentų nariai (16 Europos Parlamento narių ir 30 nacionalinių parlamentų narių) ir vienas Europos Komisijos atstovas. Konvento nariai taip pat konsultavosi su pilietine visuomene.
- ★ Europos Parlamentas, Europos Komisija ir ES Taryba Chartiją išskilingai paskelbė 2000 m. gruodžio mėn.
- ★ 2009 m. gruodžio 1 d. įsigaliojus Lisabonos sutarčiai, Chartija tapo teisiškai privaloma. Tai pakankamai naujas teisinis dokumentas, kuris vis dažniau taikomas nacionaliniu lygmeniu.

Papildoma informacija

- ★ **ES chartiją** galima rasti „EUR-Lex“ svetainėje.
- ★ **Su Pagrindinių teisių chartija susiję paaiškinimai**, kuriuos pateikė Europos Konvento prezidentas.
- ★ **„Charterpedia“** – FRA internetinė erdvė, kurioje pateikiama visa su Chartija susijusi informacija, įskaitant nacionalinių teismų praktiką.
- ★ **ES chartijos programa** – FRA programa, skirta bet kuriuo metu, bet kur užtikrinti prieigą prie ES chartijos teisių, taip prie nacionalinės ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo precedento teisės, susijusios su Chartija.
- ★ FRA (2018 m.), **Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos taikymas teisėje ir formuojant politiką nacionaliniu lygmeniu**, Liuksemburgas, Leidinių biuras.
- ★ FRA (2018 m.), Nuomonė 4/2018, **Pagrindinių teisių chartijos įgyvendinimas. Iššūkiai ir galimybės**.
- ★ **Teminiai FRA ir Europos Tarybos / EŽTT vadovai Europos teisės tema**: dėl nediskriminavimo (2018), dėl prieglobsčio (2014 m.), dėl duomenų apsaugos (2018 m), dėl vaiko teisių (2015 m.) ir dėl galimybės kreiptis į teismą (2016 m.).
- ★ FRA metinėje *pagrindinių teisių ataskaitoje* yra **konkretus skyrius**, skirtas Chartijos taikymui nacionaliniu lygmeniu.
- ★ Europos Komisija, **metinės ataskaitos apie ES pagrindinių teisių chartijos taikymą**.

FRA – EUROPOS SAJUNGOS PAGRINDINIŲ TEISIŲ AGENTŪRA

Tel. +43 158030-0, faks. +43 158030-699

fra.europa.eu

 [facebook.com/fundamentalrights](https://www.facebook.com/fundamentalrights)

 twitter.com/EURightsAgency

 [linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency](https://www.linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency)

Printed by Bietlot in Belgium

© FRA, 2019

Liuksemburgas: Europos Sąjungos
leidinių biuras, 2019

Print ISBN 978-92-9474-115-8 doi:10.2811/99920 TK-01-18-749-LT-C
PDF ISBN 978-92-9474-116-5 doi:10.2811/175806 TK-01-18-749-LT-N

Europos Sąjungos
leidinių biuras